

Tür: İnceleme Makalesi

Kabul Tarihi: 12 Haziran 2024

Gönderim Tarihi: 15 Mayıs 2024

Yayımlanma Tarihi: 25 Haziran 2024

Atıf Künyesi: Özher, Sema-İlgen, Ebru (2024), “Göç ve İnsan: Ayla Kutlu’nun Bir Göçmen Kuştı O Adlı Romanı Üzerine Bir Çözümleme” **International Journal of Turkish Academic Studies (TURAS)**, C. 5, S. 1, s. 11-23.

“GÖÇ VE İNSAN: AYLA KUTLU’NUN BİR GÖÇMEN KUŞTU O ADLI
ROMANI ÜZERİNE BİR ÇÖZÜMLEME”

Sema ÖZHER¹
Ebru İLGEN²

10.54566/turas.1484785

ÖZ

Kimi zaman bireysel kimi zaman da kitlesel olarak gerçekleştirilebilen göç; ekonomi, eğitim, toplumsal veya sosyal sebepler ile isteğe bağlı olarak gerçekleştirileceği gibi doğal afetler, kan davaları veya savaş gibi mücbir sebeplerle de ortaya çıkabilir. Savaş sebebiyle ata toprağından koparılan insanlar mekânın insan ruhuna kattığı zenginlikten mahrum olarak yaşamlarını sürdürürler. Özellikle bu durumla küçük yaşta karşılaşan çocuklarda yersizlik/yurtsuzluk kavramı ortaya çıkar.

Ayla Kutlu, Cumhuriyet Dönemi Türk romancılığında kadının toplumsal yapıdaki

¹ Prof. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, e-posta: ozherkoc@osmaniye.edu.tr, ORCID 0000-0001-8428-7763

² Sorumlu Yazar / Öğr. Gör. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, Türkçe Öğretim ve Araştırma Merkezi, eilgen@gelisim.edu.tr. ORCID 0000-0002-0151-6522

rolünü, sınıfsal yapılanmanın, siyasi değişimlerin ve sosyo-kültürel yenileşmelerin kadınlar üzerindeki etkilerini irdelemesi bakımından dikkate değer bir yazardır. *Bir Göçmen Kuştı O* adlı romanında Kafkaslardan Anadolu'ya uzanan hayatların öyküsünü anlatan Kutlu, özellikle savaş sebebiyle göç etmek zorunda bırakılan insanların trajedilerini vurgular.

Bu çalışmada, savaş sebebiyle yurdundan koparılan insanların göç yolunda yaşadığı fiziksel ve psikolojik şiddetten yola çıkılarak evrensel anlamda göçün insan üzerinde oluşturduğu baskı çözümlenecek ve özellikle yersiz/yurtsuz bırakılan insanın varoluş yolculuğunda nasıl bir değişim yaşadığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, İnsan, Vatan, Toprak, Savaş.

“MIGRATION AND HUMAN: AN AN ANALYSIS ON AYLAKUTLU’S NOVEL BİR GÖÇMEN KUŞTU O ”

ABSTRACT

Migration is a movement that has existed throughout history. Migration, which can sometimes be carried out individually and sometimes in mass; It can be done voluntarily due to economic, educational, social or social reasons, or it can occur due to natural disasters, blood feuds or war. War, which is a destructive force, causes people to migrate from their places of residence. People who were torn from their ancestral land due to war grow up deprived of the richness created by the place in the human spirit. Especially in children who encounter this situation at a young age, the concept of homelessness emerges.

Aylakutlu is a remarkable writer with her examination of the role of women in the social structure of Turkish novels in the Republican Period, the effects of class structure, political changes and socio-cultural innovations on women. Kutlu, who wrote the story of the lives stretching from the Caucasus to Anatolia in his novel titled *Bir Göçmen Kuştı O*, especially emphasizes the tragedies of people who were forced to migrate due to war.

In this study, based on the physical and psychological violence experienced by people who were displaced from their homeland due to war, the pressure of migration on people in the universal sense was analyzed and the traumatic effects of the oppressed people in their journey of existence were examined.

Keywords: Migration, People, Homeland, Land, War.

GİRİŞ

Çok eski çağlardan bu yana yaşandığı bilinen göç/göçler en genel şekliyle, “...bireylerin ya da toplumsal kümelerin coğrafi anlamda geçici ya da kalıcı olarak yer değiştirmeleri” (Özcan, 2016: 185) biçiminde tanımlanabilir. Geniş bir fiziki hareket olan göç; sosyal,

siyasal, ekonomik, savaş ve doğa olayları gibi birçok etken sonucu gerçekleşebilir. Özellikle savaşın neden olduğu zorunlu göç, insanın varoluşundan bu yana önem arz eden bir olay olarak ele alınabilir. Belirli bir bölgede hâkimiyet kurmak isteyen bir devlet, halkı ya öldürür ya da asimile eder. Bu durumla karşı karşıya kaldığında halk, sığınma ve korunma ihtiyacı ile başka coğrafyalara göç etmek zorunda kalır. Geçmişte yaşanan Balkan Savaşı, I. ve II. Dünya Savaşları daha yakın bir geçmişte Afganistan ve Irak'taki işgaller, Ortadoğu'daki otoriter rejimler ve halkın isyanı gibi durumlarda insanlar ölüm, zulüm ve acıdan kaçmak durumunda kalmışlardır. Bu başka bir deyişle kutsal olandan yani "ev" den ayrı düşmektir. Alexander Betts'in ifadesiyle "kendi toplumları içerisinde yaşama konusunda ciddi engellerle karşılaştıran" insanlar, "yaşama haklarını dışarıda ararlar" (2017: 14). Çemberin dışına itilen bu kişiler "içeri" den "dışarıya" doğru bir yol izlemek durumunda kalırlar. Bunun sonucunda bireylerde yabancılaşma duygusu ortaya çıkar. Bu yabancılaşma ilk olarak bireylerin kendi benliğinde başlar ve göç ettikleri topraklara doğru yayılır.

"Hangi felsefi sisteme başvurursak başvuralım özgürlük duygusu her an insan yüreğinde hazır bulunur" (Jung, 2001: 79). Bireyler karşı güçler tarafından bu duygunun tahrip edilmesiyle hem kendine hem de göç ettiği topluma yabancılaşır. John Lewis' e göre yabancılaşma;

"Çok anlamlı insani bir yaşantıya gönderme yapmaktadır. Bu yaşantı, bir hüznün, bir zihin perişanlığı, bir şaşkınlık ve bir yoğun yalnızlık duygusu... Derin bir tedirginlik, yaklaşan bir felaketin sezgisi, bir tinsel bitkinlik duygusu, yaşama, güvene ve inanca bir yeniden dönme özlemidir." (Teber, 2001: 137).

"Yabancılaşma" bireylerin kendi özünden uzaklaşması olarak tanımlanırken "ötekileştirilme" bireylerin toplumdan uzaklaştırılması olarak ifade edilebilir. İnsanın bireyleşme serüveninde olumsuz bir etki oluşturan yabancılaşma olgusu, insanı nesne konumuna indirger. Nesne konumunda olan insan, bu süreçte kendi yetenekleri, gereksinimleri hatta yaşam şekli üzerinde dahi söz hakkını kaybeder. Ortega Y. Gasset insanın savaşla beraber kendi kendisi olmaktan çıktığını ve ötekileştirilerek durup düşünceye dalma, kendi içine sığınıp kendi kendisiyle uzlaşma, neye inandığını, gerçekten değer verdiği ve gerçekten nefret ettiği şeylerin neler olduğunu belirleme olanağını yitirdiğini söyler. (1995: 32). Gasset'ten yola çıkarak insanı ontolojik bir çürümeye sevk ettiği ileri sürülebilecek savaş, insanı kendi "ben"ine yabancılaştırır. Kadınların tecavüze uğraması, erkeklerin öldürülmesi, yaşlı ve çocukların eziyet görmesi, kendilerini biz olarak kabul eden ortak kökenli bir topluluğun onlar olarak gördüğü başka bir topluluğu ötekileştirmesidir. Toplumun dışına itilenler olarak adlandırabileceğimiz ötekiler "tam anlamıyla insan konumunda dahi değillerdir." (Semelin, 2011: 73).

Savaşla beraber gerçekleşen millî kimliği ve dini yok etme politikaları insanı bulunduğu toplumun dışına iter. Bu şekilde ötekileştirilen insan “kökten bir yalnızlık” hissine kapılır.

Ayla Kutlu romanlarında kadının toplumsal yapıdaki rolünü irdeleyerek siyasi değişim ve sosyo-kültürel yenileşmelerin kadın üzerindeki etkilerini okura aktarır. Topluma yön veren önemli tarihsel olayları arka plana alarak romanlarının temel kurgusunu oluşturan yazar, kadın kahramanlarının sahip oldukları imkânları yaşadıkları bölgeler üzerinden kıyaslayarak farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip kadınları yan yana getirir. Oluşturduğu çok kültürlü yapı ile kahramanlarının yaşam serüvenlerini sentezleyen yazar, kahramanlarının kişisel ve psikolojik gelişimlerini yaşanan toplumsal değişimler ışığında aktarır. Kendisi de göçmen bir aileden gelen yazar “göç ve göçmenlik” kavramlarını Bir Göçmen Kuştu O ve Emir Bey’in Kızları romanlarında derinlemesine irdeler.

Türk Edebiyatı’nda yazarlar eserlerinde sıklıkla uzun bir zaman aralığını ve birbirinden farklı dönemleri ele almıştır. Örnek olarak Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Mithat Cemal Kuntay’ın Üç İstanbul’u ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Ankara adlı eserleri sayılabilir. Ayla Kutlu Cumhuriyet dönemi yazarı olarak bu geleneği devam ettirmiştir. Kutlu, Bir Göçmen Kuştu O romanında ilk olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşını ele alır. Yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti Kafkaslardan çekilmeye başlar. Ermeni çeteler ile anlaşılan Çarlık Rusya’sı, Kafkasya’da şiddetli bir soykırım uygular. Halkın bir kısmını öldürerek mallarını yağmalayan çeteler, kadınlara tecavüz eder ve hayatta kalanlar ise göç etmek mecburiyetinde kalır. Romanda bu bölüm Cevahir ve küçük Emir üzerinden okura sunulur. İkinci dönem, Millî Mücadele yıllarıdır. Bu yıllarda Emir Bey’in vatanın kurtuluşu adına verdiği mücadele ile karşılaşırız. Tüm zorlu şartlara rağmen Ankara’ya giderek Mustafa Kemal ve yoldaşlarına katılan Emir Bey, ilk silahlı direniş gücü olan Kuvayımilliye’nin ruhunu bu kısımda yansıtır. Üçüncü dönem ise Cumhuriyet’in kuruluşunun ilk yıllarıdır. Burada Emir Bey kurulan I. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin mebusu olarak karşımıza çıkar.

Romanda işlenen ilk dönemde, gücünü yitiren Osmanlı Kafkaslardan çekilmek durumunda kalır. Devletin geri çekilmesiyle güçlünün zayıfı ezdiği bir kaos ortamı meydana gelir. Özellikle fiziksel güçsüzlükleri sebebiyle kadınlar, yaşlılar ve çocuklar bu ortamdan en çok etkilenen kesimi oluşturur. Osmanlı’ya sığınmak amacıyla yurdunu terk eden halkın bir kısmı, yollarda insanlık onuruna yakışmayacak muamelelere maruz kalır. Düşman kuvvetlerinin vatan toprağından kopardıkları insanları itibarsızlaştırma çabaları devam eder. İnsanların var olduğu coğrafyalarda, halkın sıkı sıkıya bağlı olduğu “toprak” aynı zamanda insanların itibarı açısından da önemli bir imgedir. “Yerleşik medeniyetlerde toprak insanın ayağına, ağacın kökü gibi tutar.” (Kaplan, 1985: 30). Ata toprağına böylesine bağlı nesillerin bağlarını tek hamlede koparmak o neslin gelecek ile

olan bağı üzerinde olumsuz etkilere sebep olur. Kişinin varlık alanına yapılan saldırı hem onun özgürlüğüne hem de varoluşuna karşı açılmış en büyük savaştır.

Bu çalışmada, savaşın insanı ötekileştirilmeye maruz bırakması, kişinin en doğal hakkı olan yaşama hakkının elinden alınması, varlığın dünya üzerindeki kanıtı olan kutsal bedene el uzatılması ve insanların itibarsızlaştırılması gibi konular farklı açılardan incelendi. Genel bir çıkarımla Ayla Kutlu'nun Bir Göçmen Kuştı O adlı romanında oluşturduğu güçlü, tarihî fon ile Kafkaslardan Anadolu'ya, Anadolu'dan batıya uzanan hayatların öyküsünü anlattığı söylenebilir. Toplumunu derinden etkileyen olayları kendine has yaklaşımı ile anlatan Kutlu, evrensel anlamda insanın varoluş yolculuğuna dikkatleri çeker. Kutlu, ilgili romandaki göç unsurunu; Adil Emir Batubeg ile çocuğun gözünden; Cevahir ile kadının gözünden olmak üzere farklı bakış açılarıyla masaya yatırır.

Savaşın Vahşi Yüzü: Çocukluktan Yetişkinliğe Adil Emir Batubeg

Bir Göçmen Kuştı O romanında başkişi Adil Emir Batubeg, roman kişilerini ve olaylarını birbirine bağlayan merkez konumundadır. Emir Bey, yaşamı boyunca hayatını şekillendirecek farklı göç serüvenleri yaşar. Romanda "Hayatımda üç büyük göç yaşadım. Yalnız mekânda değil zamanda da farklı yürümek zorunda bırakan göçlerdi" diyerek göçün üzerinde bıraktığı derin etkiyi dile getirir (Kutlu, 2019: 378). Kafkaslarda yok edilmeye çalışılan bir ulusun ferdi olan küçük Emir, Urfa'ya geldiğinde köklü bir ailenin mahdumu olarak başka bir uzamda ve mekânda yaşama devam eder.

Emir Bey, Kafkaslarda yitirdiği ailesine karşılık iyi bir aile ve güçlü bir servet sahibi olur. Mahmut Ağa ve eşi Gülüş Hatun tarafından sevgi ile büyütülür. Eğitimi ile özel olarak ilgilenilir ve ailenin yasal mirasçısı olur. Eğitimini tamamladıktan sonra, Kuvayimilliy'e desteklemek adına Ankara'ya göç eder. Ülkenin kurtuluşu için mücadele eder. Daha sonra Urfa'ya dönen Emir Bey tüm servetini vatanın kurtuluşu uğruna harcadığı için büyük ve masraflı bir yer olan Mahmut Ağa Konağı'nda daha fazla yaşamını sürdürmez ve ailesi ile beraber eşi Nevnihal Hanım'ın İstanbul'daki evine göç eder. Bu göç hareketi kırsaldan kente doğru taşınan olaylara dikkat çeker;

"Şarka ait bir uzamı temsil eden Mahmut Ağa Konağı, savaşların neden olduğu maddi sıkıntılar yüzünden -tıpkı canlı bir organizma gibi- küçülür" (Özher Koç, 2017: 274).

Mahremiyeti simgeleyen ve içtenlik mekânı olarak adlandırabileceğimiz Nevnihal Hanım'ın babadan kalma eski evi ise "bireyselliğe geçişi" temsil eder. "Bir tohum olarak uçup, bozkurda tutundum. Büyüdüğüm toprakları savurdum. Bu suçumu kabul ediyorum mazeretimi devleti korumaya verdiğim önemdir." (Kutlu, 2019: 378) diyen Adil Emir Batubeg, kendisine yurt olan Urfa'da ona verilen serveti yine ülkenin kurtuluşu yolunda harcar ve onurlu bir insan olarak ölür.

Savaş sebebi ile gerçekleşen göçlerde yaşanan trajediler özellikle çocuklar üzerinde ileriye dönük yaşamsal kuralları belirlemede birtakım etkilere sebep olur. Nitekim Kafkasya göçmeni olan Emir, bir yanıyla her zaman oraya ait hissederken diğer yanı ile ona yurt olan Urfa'nın ataerkil yapısından kopamaz. Daha beş yaşındayken yaşadığı "cennetten" çıkarılıp savaşın kanlı ve kirli yüzüyle tanışan Emir, hayatı boyunca bunun sancısını çeker. Evlerinin balkonuna asılı babasının cesediyle yüz yüze gelen Emir, annesinin defalarca tecavüze uğrayışına da şahit olur. Alfred Adler; "Çocuklar bir kişinin öldüğünü yaşarlarsa, ruhları bu durumdan belirgin şekilde olumsuz etkilenir... Tüm yaşamlarını ölüm problemine adarlar. Ölümün tüm çeşitlerine karşı savaşırlar" (2018: 83) der. Hayatını bir ülkenin ve insanların kurtuluşuna adanmış Emir Bey'in durumu Adler'in tespiti ile örtüşür. Emir Bey, yaşamı boyunca ölümün/acının/yokluğun karşısında yaşamı/var olmayı savunur. Küllerinden doğacak olan bir milletin bağımsızlık savaşında aktif olarak rol alır.

Emir'in çocukken yaşadığı şeylerin ruhunda yarattığı korku ve dehşet sadece "an" ile sınırlandırılmaz. Yaşanan olayların merkezinde yer alan mekân "an"ın ev sahibidir. Aynı zamanda mekân insanın kendisidir. "An"da yaşananlar mekân ile bir bütünlük arz eder. Gaston Bachelard "Yalnızca anlarımız değil, unuttuklarımız da içimizde 'barındırılmıştır'. Ruhumuz bir oturma yeridir." diyerek çocukluk anılarımızın ilerleyen yaşlarda oluşan davranışların temelinde yer aldığına ve yaşanan trajedilerin insan ruhu üzerindeki etkilerine işaret eder (1996: 28). Nitekim yazarın romanda "Tüm bu acıları çok küçükken yaşamamalı. Çünkü o zaman yalnız korkuyu duyuyorsun. Sonraları anladıkça yeniden acıyorsun" sözleri Bachelard'ın söyledikleriyle örtüşür (Kutlu, 2019: 372). Bellek yaşananları, özellikle korku ve çaresizlik içinde yaşananları kaydeder. "Belleğin mekânı bireyin beynidir" (Assman, 2018: 26). Kutsal, mahrem olanı saklayan mekânlar gibi bellekte yaşanmış olayların en mahrem yerlerini sarar ve sadece kendine ait bırakır. Annesi tecavüze uğradıktan sonra babasından kalan "ağır ıslak yamçı"yı sürüyerek annesinin üstüne örten Emir, tinsel değerlerin yitimiyle çıplak ve savunmasız bırakılan bir bedeni soğuk ve zalim dünyadan soyutlar. Burada kullanılan "yamçı" mahremiyetin simgesi olarak düşünülebilir. Kutsal olanı gizleyen yamçı, kişinin kendini güvende hissetme adına oluşturduğu bir "içtenlik mekânı" olarak algılandığında Emir ve annesini koruyan önemli bir simge hâline gelir. Mahremiyet alanlarının korunmasına hizmet eden yamçı, her ikisi için de bir rahatlama ve güven duygusu oluşturur. Varlığın ilk mekânı olarak kabul edebileceğimiz beden, dünyada bulunmanın ilk şartıdır. Cevahir'in tecavüze uğraması bedenin kutsiyetinin ihlalidir. Babadan kalma yamçı ile çocuk Emir, annesinin en savunmasız anında kutsal olanı örterek korur.

Sigmund Freud'un en eski çocukluk anıları olarak adlandırdığı örtü anıları "...umulmadık yerlerde ortaya çıkma eğilimine sahiptir" der (2011: 51). Emir Bey Ankara'ya doğru yeni bir göçe hazırlandığı sırada karısından yamçısını ister. "Yamçımı

çıkar hemen... O benim cefakârım onsuz yollara düşülmez” (Kutlu, 2002: 76). Fakat ağırlığından dolayı Nevnihal yamçıyı taşımakta zorlanınca sürüyerek Emir Bey’e doğru ilerler. Nevnihal’in yamçıyla cebelleşmesi Emir Bey’i beş yaşında kızıl saçlı çocuk Emir’in yaşadıklarına götürür. Millet Mebusu Adil Emir Batubeg, bir anda yıllar öncesinde parmak boğumlarının kesildiği, annesinin işgal edildiği kanlı göç yolunun hazin acısı ile sarsılarak ağlar. Bir çocuğun canı yanınca ağlaması doğal bir tepkidir. Fakat göç yolunda annesinin yanında olan Emir, kesilen parmak boğumlarının acısına rağmen gözyaşı dökmez. Çünkü annesi Cevahir’e göre o bir Abrek’tir ve soyunun intikamını almalıdır. “Yüreği kine yaylak, bileği güce kaynak olmalıdır” (Kutlu, 2002: 9). Emir Bey’in “kötü korkunç ve zulüm gibi” diye adlandırdığı örtü anılarının zihninde tekrar gün yüzüne çıkması belleğin hatırlama kısmının dürtülenmesiyle gerçekleşir. Emir Bey’in “Bir şeyleri unutmak istedim ve unuttum. Bir şeyler o unutuluştan güç aldılar sanki” sözleri kendisinden dahi gizlediği anıların güçlenerek küçük dürtüleyecilerle bile ortaya çıkabileceğine işaret eder (Kutlu, 2002: 77). Nevnihal’in “taşıyamayacağım kadar ağır bir şey” olarak adlandırdığı yamçı burada metaforik bir anlam kazanır. Aslında taşınması zor olan yamçıdan ziyade Emir Bey ve Cevahir’in acılarıdır. Cevahir’in mahremiyetini örten, onu soğuktan koruyan ve içtenlik mekânına dönüşen yamçı yıllar sonra başka bir göç yolunda aynı işlevle tekrar karşımıza çıkar.

“Ben olmasam annem oracıkta o gün ölürdü. Onu ben ve bu yamçı kurtardık. Toprağa sakladılar ölüsünü. Hayvanlara yem diye bırakmadılar” (Kutlu, 2002: 78). İçtenlik mekânına dönüşen yamçı bu sefer de toprak metaforuyla birlikte anılır. Toprak bu romanda, kolektif bilinci besleyen metaforik bir imgeye dönüşmüştür. Geçmişte insanların değerli eşyalarını toprağa saklamaları, besinlerini topraktan almaları, yaşamlarını sürdürdükleri mekânları toprağın üzerine inşa etmeleri ve ölümle beraber tekrar toprağa kavuşmaları toprağın kutsallığına işaret eder. İnsanların ölünce mezara gömülme ritüelinin, Emir Bey tarafından “mezara saklanma” olarak ifade edilmesi dikkate değer bir unsurdur. Bachelard’ın tabiriyle mağara-kabuk, “...kendisini basit imgelerle savunmayı ve korumayı bilen bir büyük yalnız için ‘kale-kenttir’. Bariyere, demir kapıya gerek yok: İçeri girmeye herkes korkacaktır” (1996: 150). Mağara-kabuk olarak kabul edilen yeri biz burada mezar ile özdeşleştirebiliriz. Annesinin öldüğünü kabul etmeyen Emir Bey’in, mezarı bir sığınma mekânı olarak görmesi, annesinin artık güvende olduğunu düşünmesindedir. Yalnız ve savunmasız kalan Cevahir’in toprak tarafından korunmaya alınması toprağa şahsiyet kazandırır.

Emir Bey’in babası Batu Beg’in cesedinin düşman tarafından çürümeye bırakılması ise savaşın başka bir yüzüdür. İşgal edilen topraklarının üzerinde öldürülen Batubeg’e toprağın altında bile yer vermemeleri; çürümüş bir zihniyetin gövde gösterisidir. “Batu üşüyor bir. Kendi toprağının üstünde yatıyor ve çürüyorken” (Kutlu, 2002: 43). Hayvanların leşine bile çukur kazılan dünyada Batubeg’in ölüsüne yapılan saygısızlık

aslında haysiyetine yöneliktir. Heidegger'in deyimiyle "Yalnızca insan ölür. Hayvan yok olur" (Malpas, 2006: 263). İnsanın kendi geleneklerine uygun olarak gömülmesi en doğal hakkıdır. Batubeg'in çürüyerek yok olmaya bırakılması ve hayvan seviyesine indirgenmesi savaşın tüm insanlığa yönelttiği bir tehdit olarak yorumlanabilir.

Kafkaslardan Güneydoğu'ya: Dağlı Kadın Cevahir

Sözlükteki karşılığı ile "değerli taş, öz, maya" anlamlarında kullanılan Cevahir sözcüğünde isim sembolizasyonundan söz edilebilir (TDK). Romanda özüne ve toprağına bağlı bir kadın olarak ifade edilen Cevahir ismi ile müsemma bir kahramandır. Mutlu bir yuvası vardır ve kocası Abrek Batu'ya aşkla bağlıdır. Toplumsal rollerin kadına biçtiği görevlerin yanı sıra erkeğine düşen görevleri de yerine getiren Cevahir, üç ablalı bir evde büyüyen "yediği önünde yemediği ardında isteyen" Batu'ya karşı gelen, gerekirse onunla dövüşebilen yiğit bir dağlı kadındır. Romanda sabah kalkacak çorbayı ateşe vuracak, ahırdaki hayvanları çobana katacak, evi ahırını temizleyecek... Ayda bir yerler samanlı toprakla sıvanacak, yılda iki mevsim, evin içini ak toprakla badanalayacak, harman kaldırırken kocasına yardım edecek bir kadın olarak resmedilir. (Kutlu, 2000: 28). Cevahir, roman kurgusunun ilk bölümünde mutlu bir kadın ve iyi bir anne olarak okuyucuya sunulur.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının patlak vermesiyle Kafkas topraklarında büyük bir zulüm yaşanır. Bu durum romanda mikro düzeyde Cevahir ve ailesi etrafında anlatılır. Cevahir ve diğer Müslümanlar bir düğün merasiminde kapı komşuları Gotran ve Rus-Ermeni çetelerin baskınına uğrarlar. Bu ani baskın sonucunda Cevahir, kocası Batu da dâhil olmak üzere birçok kişinin ölümüne şahitlik eder. Yaşanan bu ağır travmanın ardından sağ kalan yaşlılar ve çocuklar ile yola düşen Cevahir, Osmanlı'ya sığınmaya hazırlanır. Fakat çıktıkları uzun ve meşakkatli göç yolunda tekrar saldırıya uğrarlar. Amcası ve yengesini öldüren çeteciler, Cevahir'e de tecavüz eder. Önce toprağına savaş açanlar şimdi aynı şeyi bedenine yapmışlardır;

"Yeryüzündeki yaşamı var eden, nesillerin devamını sağlayan, bereketi simgeleyen dişil unsurlar; yatay ve dikey boyutların sembolizmi açısından 'yatay yön'e denk düşer. Bireyselliğin tüm yayılımını simgeleyen yatay eksen, sembolik olarak suyun yüzeyi gibi kabul edilen bir yansıma planıdır." (Guenon, 2001: 42).

Bu yansıma planı içeresine dâhil edilebilecek olan toprak dişil bir semboldür. Anne bedeni de tıpkı bir vatan toprağı gibi kutsaldır ve çiğnenemez;

"Kadınlar, diğer nedenlerin yanında özellikle düşmanın gelecek nesillerini doğuran ve ait olduğu düşman kültürü taşıyan bireyler olmalarından dolayı da şiddete maruz kalmaktadırlar. Düşman ulusuna ait kadına tecavüz edilmesi fethedilen bir parça toprağı temsil etmekte ve bu amaçla beden "vatan" olarak algılanmaktadır. Vatan kadın bedeninde adeta bir arzu nesnesine

dönüştürülmüştür. Kara parçasına/kadın bedenine duyulan arzu erillik arzusu olarak inşa edilir; onu arzulamak, sahip olmak, görmek, sevmek, korumak ve düşmana karşı korumak ve onun için ölmek. Böylece kadın bedeni ulusal, bölgesel ve uluslararası çatışmaların merkezinde yer almaktadır.” (Aktaran Özdemir, 2015: 315).

Ama bu merkezîyetçilik kadının önemli olduğuna işaret etmez daha ziyade yeni bir düzende erkeklerin kadınları “toplumsal ilişkilerin gösterenleri” yapmalarından öteye taşımaz. Afsenah Najmabadi milliyetçi söylemin “çoğunlukla vatanın bir kadın bedeni olarak temsil edilmesini, erkek kardeşlerden kurulu bir ulusta, erkeklerin birliğine dayanan bir ulus kimliği inşa etmek üzere, kullandığını ifade eder. Bu durumda kadın bedeni erkek iktidarı tarafından “vatan aşkından” hareketle “erotikleştirilmiş bir milleyetçiliğe” dönüşür (2016: 129). Burada millet “Büyük ölçüde bir erkek kardeş birliğidir. Ulusun erkek oluşu ile vatanın kadın oluşu sıkı sıkıya bağlı kavramlardır” (Najmabadi, 2016: 131). Bir Göçmen Kuştı O romanında vatan toprağının işgali simgesel düzeyde kadın bedeninin çiğnenmesi üzerinden anlatılır.

“Antik çağlardan bugüne savaşta kaçınılmaz bir olgu olarak görülen tecavüz, kadın ve erkeğin cinsel birlikteliğinin bir yansıması olarak görülemez” (İlgen, 2023: 41). Erkeğin gücünü ispat etme adına işgal alanını genişletme arzusu ve öteki olarak gördüğü bir toplumun değerlerini yerle bir etme coşkusu olarak düşünülebilir. “Şiddet uygulamak güç duygusunu artırır. Daha çok şiddet daha çok güç demektir” (Chul Han, 2021: 25). Cevahir’e tecavüz edenlerin gücünü işgal ettikleri bir toplumun fertleri üzerinde göstermesi bir güç gösterisi olarak düşünülebilir. Bu kişilerin tecavüz esnasında söylediği sözler kadını insan olarak dahi görmediklerini gösterir; “Keyfi geldi avradın, ondan bağıryor. Emredin, yine yatayım altına diyor orospu. He... İliğimizi kemiğimizi somurdu kancık. Bunlar keyiflendikçe ağlayan soyundan...” (Kutlu, 2019: 25). Eril şiddet burada kendini, edilgen bir konumda gördüğü kadına karşı hükmeden olarak ilan eder. İntikam ve hınç duygusuyla başlattığı etnik temizliği kadın bedeni üzerinden cinsel şiddet ile sürdürür;

“Şiddet kesinlikle en kötüsünden bir temas, bir dokunmadır; insanın öteki insanlar karşısındaki ilksel yararlanabilirliğin en korkunç şekilde ortaya çıkması, denetleyemediğimiz bir şekilde bir başkasına teslim edilmemiz, bir başkasının kasıtlı eylemiyle yaşamın kendisinin yok edilecek olmasıdır.” (Butler, 2018: 43).

Bu durumun kurbanı olan Cevahir, sınırları işgal edilmiş bir vatanın simgesidir;

“İnsanları yerinden yurdundan eden, kadının erkeğini alan, doğurduğunu çalan, yaptığını yıkan bir kıyıcı güçtür savaş Cevahir’in öyküsünde. Erkek düşman, ‘kadın olmanın zulme açılan kapılarını kırıp’ erkekliğini ve tohumlarını saldırı silahı olarak kullanmaktadır kadının ruhunu ve bedenini ezerken. Cevahir, yıllardır âşık olduğu erkekle aşkla, şiirle ilk kez birleşirken, Batu’yu ‘üstüne

konmuş kocaman bir kelebek. Ağırksız, zararsız, ışıklı, süslü, güzel bir gün kelebeği' olarak algılamış, cinselliği, mutluluk ve coşkuyla yaşamıştır. Ama tecavüzü de yaşayacaktır. Kadının cinselliği, bir yandan yaşama sevinci, yaşamı ve nesli sürdürme duygusuna açılırken, diğer yandan zulme ve ölüme bağlanmaktadır, erkeklik bir silaha dönüştüğünde.” (Direnc, 2000: 1108)

Eril yapının kadın bedeni üzerinde cinsel şiddet ile baskılama ve güç gösterisi yapması, kültürel kimliğin taşıyıcısı kadınların geçmiş ve gelecek arasında kurdukları bağın kopmasına neden olur. Bu kopuş psikolojik ve ruhsal yönden çöken kadının kendini 'kirli' bir nesne olarak görmesi ile devam edebilir. Romanda bu durum Cevahir'in ağzından şu sözlerle aktarılır. “Batu Beg'in hatunu Cevahir bundan sonra çamur olmuştur. Pislik bulaşmıştır her yanına” (Kutlu, 2002: 43). Cevahir, verdiği ve vereceği savaşlarda içindeki en temel duygu olan intikamdan güç alarak yaşar. Her şeyini kaybetmiş bir insandan ziyade her şeyini kaybetmiş bir anne olması ve evladını yaşatma uğruna kendi ruhundan bile vazgeçmesi anneliğin aziz ve kutsal yönünü temsil eder. Coşku ile yaşadığı bir cinselliğin ardından bedeninin ifal edilmesi Cevahir'in bedeninde onulmaz yaralar açar. Savaşla beraber savunmasız kalan kadın bedeni üzerinde gerçek bir silaha dönen erkeklik, Cevahir'in içine ektiği tohum ile onu zehirlemeye devam eder. İçinde taşıdığı kocaman bir “marazla” (tecavüz sonucu hamile bırakılmak bu şekilde ifade edilmiştir) vatanından kopmak ve sevdiği adamı kaybetmek, Cevahir'in derin acılar çekmesine neden olur. Ruhunda her daim hissedeceği bu acıyla yola çıkan Cevahir, Batum pazarında karşılaştığı Mahmut Ağa'nın yardımıyla Urfa'ya gelir.

Cevahir bir tecavüz çocuğunu karnında taşıdığını herkesten gizler. Karnını sıkı sıkı sarar. Romanda bu durum “Karnındaki bağları çözüp bakıyor. Karnı büyüyor. Bunca bez sarmanın yararı olmadı. Bir an soluk alıyor, bir an. Çok soluk alırsa karnındaki güçlenir, ölmez, diye korkusundan işkencesini uzatıyor. Yeniden bağlıyor karnını. Uçları hınçla birbirine düğümlüyor. Düşman bu. Düşmanı büyütüyor gövdesi. Son umutla altını yokluyor. Hayır kanama filan yok.” sözleriyle dehşet uyandıracak şekilde ifade edilir. (Kutlu, 2019: 38). Cevahir karnındaki bebeği yaşadıklarının acısını yüreğinde ve bedeninde her saniye taze tutan bir düşman olarak görür. Fakat ne yaparsa yapsın içinde büyüyen cana engel olamaz.

Zaman ilerledikçe Cevahir'in karnı büyür. Tarlada çalıştığı sırada gelen sancıları ile kimseye belli etmeden daha önce belirlediği yere doğurmak için ya da kendi isteği ile ölmek için gitmeye çalışır. Sancıları ile savaşırken yaşadığı tecavüz olayını güçlü ve sarsıcı ağrılarıyla tekrar hatırlar. Tüm bunlardan bir kurtuluş yolu hayal eder. “...kollarımı bacaklarımı toplasam, kapansam, kapanırken oğlumu da alsam içime, giderek daha kapanıp sonra onu yine karnıma saklayıp küçülsem, bir toz bir çakıl olana kadar” (Kutlu, 2002: 43). Burada vurgulanan cenin pozisyonu anne karnındaki bebeğin duruşudur. Cevahir'in arzusu anne karnına dönmektir. Çünkü “anne karnı sonsuz huzurun yaşandığı

yerdir” (Aktaran Koç, 2006: 87). Kutsal olanın çiğnenişine ve bir milletin tüm değerlerinin yok edilmesine şahitlik eden Cevahir, dünyanın karanlık, kirli sularından arınarak anne karnındaki huzur ortamına dönmeyi arzular. Çektiği sancıların etkisi ile gücünün sonlarına gelen Cevahir yalnız ve kimsesiz bir şekilde toprağın üstünde ağaçtan güç alarak doğa ananın kucağında bebeğini doğurur;

“Dışarıdan duyulmayan, bilincin algıladığı bir sesle. Ilık ılık bacak arasından akan sular bir nehre dönüşüyor. Vatanın suları gibi, kolayca. Rahat, özgür bir su bu. Bazen dalgalı bazen dümdüz akıyor. İniyor karnı. Son kez olduğunu bilerek ıkınıyor yine ve ellerini ağaçtan çözüp çocuğu usulca önüne çekiyor” (Kutlu, 2002: 46).

Ölmeyi ve öldürmeyi arzulararak bebeğini kucağına alan Cevahir ilk andan itibaren derin bir pişmanlık hisseder. Annelik içgüdüleriyle çocuğuna bağlanan Cevahir’de merhamet duygusunun ön plana çıkması ne yaşanırsa yaşansın çocuk masumiyetinin imlenmesi adına büyük önem taşır. Fakat doğduğu topraklardan koparılan, hayatının her alanında istilaya uğrayan Cevahir, kanı ve canı ile verdiği savaşın sonuna gelir ve ölür.

SONUÇ

Edebî metinleri kavramlar ve simgelerden hareketle yorumlamak, metinlerden yapığımız çıkarımların evrensellik boyutuna ulaşmasını mümkün kılar. Bir Göçmen Kuştı O romanında yıkıcı bir güç olan savaş, siyasi ve kültürel ötekileştirmenin neden olduğu bir kaygı ortamında insanın kendini tanıma sürecini ve var olma mücadelesini irdeler. Savaşın insanlar üzerinde oluşturduğu psikolojik baskının geleceğe yansımaları ise yine insanlar üzerinden aktarılır.

Hiçliğin sınırlarında onurlu bir biçimde var olma olanaklarına erişmiş olan Emir Bey, simgesel düzeyde bir halkın sembolüdür. Ölüm ve savaş ile küçüklükten itibaren tanışan Emir Bey, yaşamı boyunca bu olguların önüne geçebilme adına savaşır. Kendi vatanından koparılanın bilinciyle geldiği yeri en başta kendi tohumlarını koruma adına savunur. Savaşın kadın yüzü olan Cevahir’in acıları ve ölümü ise savaş kadınlarının yıkıcı öyküsüdür. Evinden “içtenlik mekânı”ndan koparılan kadının korunmasız kalması, bedeninin düşman ulusu tarafından istila edilmesi bunun insan ruhu üzerinde yarattığı çürüme ve yok oluş, Cevahir üzerinden anlatılır. Evrensel anlamda vatani temsil eden Cevahir’in bedeni, işgalin acımasız yüzünün kadınlar üzerinde oluşturduğu eril şiddetin tahakküm nesnesine dönüşür.

Bu çalışmada savaşın vahşi yüzü özellikle kadın ve çocuklar üzerindeki etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Korunması gereken vatan, toprak, millet, kadın ve çocuk gibi yüce değerlerin istila edilmesinin sonucunda toplumsal yapının bozulması ve bireylerin üzerinde yarattığı travmatik ruh hâli açıklanmıştır. Toplumu ayakta tutacak olan kolektif bilinçdışını oluşturan değerlerin çiğnenmesi kutsala el uzatmak anlamına gelir. Kutsala

uzatılan el bireylerin psikolojisinde derin etkilere sebep olur. Bu yüzden her zaman tepkiye mahkûm olmalıdır. Ayla Kutlu, Küçük Emir'in, Adil Emir Batubeg olma yolundaki yolculuğunda tüm bu değerleri koruma adına verdiği savaşı Emir Bey ve annesi Cevahir üzerinden anlatır.

KAYNAKÇA

- Adler, Alfred (2018), **Yaşam Bilgisi**, (Çev. Lütfi Yarbaş), Lilith Yay., İzmir.
- Assmann, Jan (2018), **Kültürel bellek**, (Çev. Ayşe Tekin), Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Bachelard, Gaston (1996), **Mekânın Poetikası**, (çev. Aykut Derman), Kesit Yay., İstanbul.
- Betts, Alexander (2017). **Zorunlu Göç ve Küresel Politika**, (Çev. Seher Meltem Türkaslan), Hece Yay., Ankara
- Butler, Judith (2018). **Kırılğan Hayat**, (çev. Başak Ertür), Metis Yay., İstanbul.
- Chul Han, B. (2021). **Şiddetin Topolojisi** (Çev. Dilek Zaptçioğlu). İstanbul: Metis.
- Direnç, Dilek (2000), “Emir Bey’in Kızları: Ayla Kutlu’nun Kadınları”, **Varlık**, 1108, s. 53-80.
- Flowers, Betty Sue (2006), “Ölüm: Kuru Senaryo”, **Ölüm ve Felsefe**, Jeff Malpas-Robert Solomon (Ed.), İttihaki Yay., İstanbul, s. 107-118.
- Freud, Sigmund (2011), **Günlük Hayatın Psikopatolojisi**, (Çev. Lütfi Yarbaş), İlya Yay., İzmir.
- Gasset, Ortega Y (1995), **İnsan ve Herkes**, (Çev. Neyyire Gül Işık), Metis Yay., İstanbul.
- Guenon, Rene (2007), **Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi**, (Çev. Fevzi Lütfü Topaçoğlu), İnsan Yay., İstanbul.
- Jung, Carl Gustav (2001), **İnsan Ruhuna Yöneliş**, (Çev. Engin Büyükinâl), Say Yay., İstanbul.
- Kaplan, Mehmet (1985). **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar Tip Tahlilleri**, Dergâh Yay., İstanbul.
- Koç, Sema Özher (2006), “Beyaz Gemi Adlı Romandaki Yüce Birey Arketipi”, **Bilig**, 37, 81-90.
- Kutlu, Ayla (2002), **Bir Göçmen Kuştı O**, Bilgi Yay., Ankara.
- Kutlu, Ayla (2019), **Emir Bey’in Kızları**, Bilgi Yay., Ankara.
- Najmabadi, Afsenah (2016), “Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak”, *Vatan Millet Kadınlar*, Ayşe Gül Altınay (Ed.), İletişim Yay., İstanbul, s. 129-167.
- Özcan, Deniz Ela (2016), “Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *İş ve Hayat Dergisi*, 2 (4), 183-215.

Özdemir, Özlem, (2015), “*Savaş ve Çatışmalarda Şiddetin Kurbanları Kadınlar*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 39, 310-318.

Teber Serol (2001). **İnsanın Hiçleşme Serüvenine Giriş**, Papirüs Yay., İstanbul.